

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРУКТУРИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ПІДПИСАННЯМ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

П. О. Черномаз,

к.геогр.н., доц.

О. І. Чавалах,

бакалавр

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

pavel.chernomaz@gmail.com

alyonachavalakh@gmail.com

У статті розглянуто вплив трансформацій інтеграційних процесів світової торгівлі та Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС на географічну і товарну структуру зовнішньої торгівлі України. Виявлені зміни, що відбулися в обсягах української зовнішньої торгівлі, в напрямках торгівельних потоків та об'ємах торгівлі окремими категоріями товарів на основі даних Державної служби статистики України. Зроблені порівняння показників зовнішньої торгівлі України товарами за 2012 та 2015 роки з точки зору географічної та товарної структури в грошових об'ємах. На основі вищезгаданого порівняння зроблено висновки, які відображують переорієнтацію зовнішньої торгівлі України, що відбулася у зв'язку з підписанням Угоди про Асоціацію, а також проведено аналіз подальших перспектив розвитку зовнішніх торгівельних відносин України.

Ключові слова: зовнішня торгівля, географічна структура торгівлі, експорт, імпорт, зона вільної торгівлі.

ТРАНСФОРМАЦИЯ СТРУКТУРЫ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ УКРАИНЫ В СВЯЗИ С ПОДПИСАНИЕМ СОГЛАШЕНИЯ ОБ АССОЦИИ МЕЖДУ УКРАИНОЙ И ЕС

В статье рассмотрено влияние трансформаций интеграционных процессов мировой торговли и Соглашения об Ассоциации между Украиной и ЕС на географическую и товарную структуру внешней торговли Украины. Выявлены изменения, произошедшие в объемах украинской внешней торговли, в направлениях торговых потоков и объемах торговли отдельными категориями товаров на основе данных Государственной службы статистики Украины. Сделанные сравнения показателей внешней торговли Украины товарами за 2012 и 2015 годы с точки зрения географической и товарной структуры в денежных объемах. На основе вышеупомянутого сравнения сделаны выводы, отражающие переориентацию внешней торговли Украины, произошедшей в связи с подписанием Соглашения об Ассоциации, а также проведен анализ дальнейших перспектив развития внешних торговых отношений Украины.

Ключевые слова: внешняя торговля, географическая структура торговли, экспорт, импорт, зона свободной торговли.

TRANSFORMATION OF THE STRUCTURE OF UKRAINIAN FOREIGN TRADE DUE TO THE UKRAINE-EUROPEAN UNION ASSOCIATION AGREEMENT

The article analyzes the influence of the transformation of world trade integration processes and The Ukraine-European Union Association Agreement on the commodity and geographical structure of Ukrainian foreign trade. The article describes the changes in trade volume, directions of trade flows and volumes of trade of the certain commodity categories based on the State Statistic Service of Ukraine. The article compares Ukrainian foreign trade figures of 2012 and 2015 years in terms of commodity and geographical structure. There are conclusions based on the comparison mentioned above, these conclusions illustrate reorientation of Ukrainian foreign trade which occurred due to The Ukraine-European Union Association Agreement. The article also analyzes the further prospects for the development of Ukrainian foreign trade relations.

Key words: foreign trade, geographical pattern of trade, export, import, free trade zone.

Постановка проблеми. Останнім часом у світовій торгівлі спостерігаються процеси посилення її лібералізації. Це пов'язано, з одного боку, зі збільшенням кількості членів СОТ, а з іншого — з розширенням регіональних інтеграційних об'єднань, які намагаються посилити свій економічний вплив за рахунок створення зон вільної торгівлі з окремими країнами та інтеграційними об'єднаннями.

Унаслідок свого геополітичного положення Україна опинилася у полі двох зустрічних інтеграцій — євразійської, яку представляє Євразійський економічний союз (ЄАЕС), та європейської, пред-

ставленої Європейським Союзом (ЄС). У 2014 р. було обрано курс на європейську інтеграцію та створення зони вільної торгівлі з ЄС. Як результат суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності України були вимушені переорієнтувати свої торгівельні стосунки відповідно до нових реалій.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні проблеми лібералізації міжнародної торгівлі розглядали такі зарубіжні дослідники, як Ф. Бродель, В. Іноземцев, П. Кругман, Т. Левітт, Е. Райнерт та ін. Дослідженням загальних питань зовнішньої торгівлі України займалися вітчизняні дослідники, зо-

крема Т. Андросова, А. Голіков, І. Дахно, Ю. Козак, А. Філіпенко, Т. Циганкова, С. Якубовський та ін.

Однак не отримала відображення і потребує вивчення ситуація, що склалася в українській зовнішній торгівлі в останній час після підписання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС.

Метою роботи є розгляд змін у географічній та товарній структурі зовнішньої торгівлі України після підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС.

З огляду на мінливість економічних та політичних процесів у світі, їх непередбачуваність всередині країни, виникає необхідність розгляду трансформацій зовнішньої торгівлі України з близької відстані задля оцінки результатів впливу Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС на напрямки українських торговельних потоків.

Виклад основного матеріалу. Важлива мета Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС – «досягти економічної інтеграції за допомогою створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ) як невід'ємної частини цієї Угоди» [8].

21 березня 2014 р. під час Позачергового Саміту Україна – ЄС було підписано політичну частину Угоди, а 27 червня 2014 р. в ході засідання Ради ЄС – економічну частину. 1 листопада 2014 р. набрало чинності тимчасове застосування Угоди, яке стало можливим після завершення у вересні того ж року необхідних внутрішніх процедур, зокрема ратифікації Угоди Верховною Радою України та Європейським Парламентом, а також схвалення відповідного рішення Радою ЄС.

12 вересня 2014 р. під час переговорів на рівні міністерств у рамках тресторонніх консультацій між ЄС, Україною та РФ було прийнято компромісне рішення про перенесення тимчасового застосування положень зони вільної торгівлі до 31 грудня 2015 р. Водночас Європейський Союз надав Україні режим автономних торговельних преференцій, що передбачав одностороннє зменшення або скасування митних зборів ЄС на товари, які походять із України. Автономні торговельні преференції надавалися українським товарам з 23 квітня 2014 р. по 31 грудня 2015 р. Це означало фактично, що на цей час зона вільної торгівлі почала діяти для українських товарів.

Через два роки після підписання Угоди про Асоціацію з ЄС, чи можна сказати, що вона виправдовує всі покладені на неї сподівання? Чи є «зона вільної торгівлі» з ЄС дієвим «механізмом реанімації» економіки України? Спробу відповісти на ці питання, доцільно буде розпочати із сутності поняття «зона вільної торгівлі». Зона вільної торгівлі – це закріплений у вигляді угоди тип міжнародних відносин двох або більше країн, що передбачає скасування митних бар'єрів у взаємній торгівлі між країнами, при цьому митна політика у відносинах з третіми країнами залишається на особистий розсуд кожної з країн угоди.

Таким чином, невід'ємна частина Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у вигляді ЗВТ була по-

кликана спростити переміщення товарів та послуг між Україною та країнами ЄС. Така можливість виходу України на великий ринок 28 країн-членів ЄС виглядає, без заперечень, привабливою. Проте, крім митних бар'єрів, на європейському ринку існують значні технічні бар'єри, які стримують переміщення українських несировинних товарів з високою доданою вартістю. Це підтверджують керівники провідних українських машинобудівних підприємств. Зокрема, генеральний директор ПАТ «Завод «Південкабель» В. М. Золотарьов зазначає: «В Європі все настільки систематизовано, що для того, щоб зайти на їхній ринок, потрібно мати солідну фінансову підтримку. Сертифікувати тільки один вид силового кабелю – це 400 тис. євро. В принципі, можна знайти такі гроші. Але це не означає, що ти будеш продавати свій товар, це означає тільки те, що ти можеш випускати таку продукцію і вона, можливо, туди коли-небудь піде» [1].

Норвезький економіст Ерік Райнерт, який сприяв вирішенню економічних проблем у 58 країнах світу, дотримується думки, що зона вільної торгівлі лише тоді позитивно впливає на економіку країн, коли вона є симетричною, тобто країни-учасники мають приблизно однаковий рівень економічного розвитку та ведуть торгівлю еквівалентною продукцією [5]. У випадку ж, коли країни, що створюють ЗВТ, різняться в економічному розвитку, виникає загроза відтоку ресурсів з менш розвиненої країни – виробника сировини. Така загроза, на думку Е. Райнерта, існує і для України [3].

Для того, щоб оцінити масштаби змін зовнішньої торгівлі України, звернемося до статистичних даних. Для аналізу були обрані обсяги експорту та імпорту, а також географічна структура торгівлі за 2012 та 2015 роки. Обрання саме цих часових періодів дозволило розглянути ситуацію, що була до підписання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС та після її підписання. У 2012 р. Україна ще користувалася можливостями ЗВТ з країнами США, а протягом 2015 р. ЄС вже надавав Україні односторонні торговельні преференції.

Обсяги українського експорту та імпорту за регіонами світу в 2012 р. та 2015 р. наведено на рис. 1 та рис. 2.

З рис. 1 можна бачити, що за географічною структурою в 2012 р. Україна найбільше експортувала товарів до країн США (на суму 25 302,6 млн дол. США). Серед них країнами, на які припадала переважна частина експорту, були Російська Федерація (17 631,7 млн дол. США), Казахстан (2 459,2 млн дол. США) та Білорусь (2 251,1 млн дол. США). Другим за обсягом експорту географічним напрямом були країни Азії (17 676,8 млн дол. США), третім – країни ЄС (17 081,3 млн дол. США). Країнами з найбільшою часткою експорту в Азії були Туреччина (3 685,1 млн дол. США), Індія (2 290,9 млн дол. США), Китай (1 777,2 млн дол. США). З-поміж країн ЄС Україна експортувала товари переважно до Польщі

(2 576,1 млн дол. США), Італії (2 480,0 млн дол. США) та Німеччини (1 645,0 млн дол. США).

Проаналізуємо дані за 2015 р. (рис. 1) та виявимо, наскільки суттєві зміни відбулися в географічній структурі зовнішньої торгівлі України.

Станом на 2015 р. для України основним напрямом експорту товарів стали країни ЄС (13 015,2 млн дол. США), хоча обсяги експорту зменшилися на 32% у порівнянні з 2012 р, що обумовлено погіршенням стану економіки України (в тому числі втратою окремих територій, діяльність суб'єктів господарювання яких не відображена в статистичних даних). Проте обсяги експорту до країн ЄС випередили експорт до країн СНД. Стосовно країн, що переважають в експорті, то в Європі вони були наступні: Італія (1 979,8 млн дол. США), Польща (1 977,3 млн дол. США) та Німеччина (1 328,7 млн дол. США), тобто лідери не змінилися, хоча Італія та Польща помінялися місцями.

На друге місце в 2015 р. вийшов експорт до країн Азії (11 950,9 млн дол. США), обсяги якого також зменшилися на 32% порівняно з 2012 р. Країнами з найбільшою часткою експорту в цьому регіоні були Туреччина (2 771,8 млн дол. США), Китай (2 399,1 млн дол. США) та Індія (1 444,1 млн дол. США).

Експорт же до країн СНД перемістився на третє місце. Він скоротився на 69% у порівнянні з 2012 р. та склав 7 806,1 млн дол. США, що є наслідком процесів, пов'язаних із обмеженням доступу українських товарів на ринок країн ЄАЕС. У експорті України до країн СНД так само лідирує Російська Федерація (4 827,7 млн дол. США), далі йдуть Білорусь (870,7 млн дол. США) та Казахстан (712, 744 млн дол. США).

Лідируючим регіоном в українському імпорті в 2012 р. (рис. 2), так само як і в експорті, були країни СНД: Російська Федерація (27 418,3 млн дол. США), Білорусь (5 068,6 млн дол. США), Казахстан

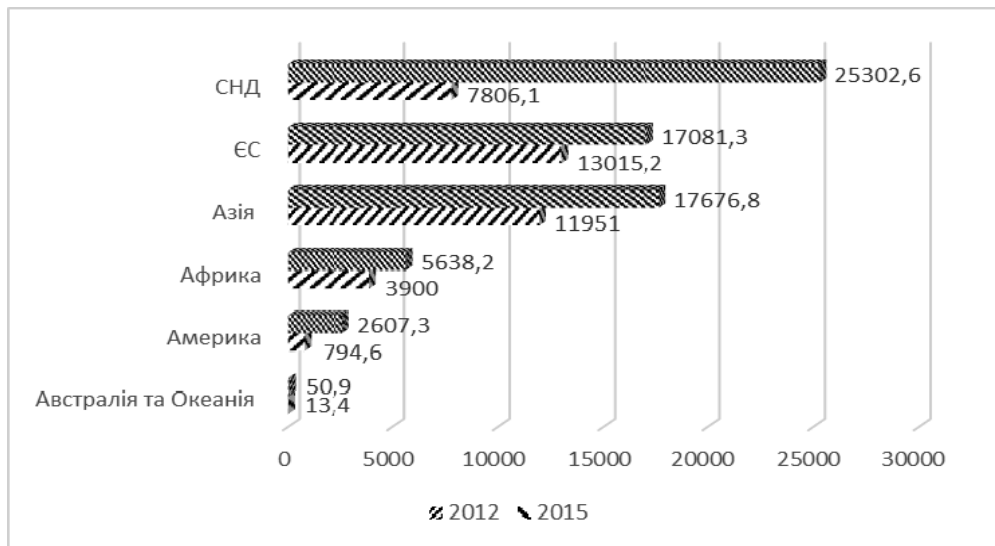

Рис. 1. Географічна структура українського експорту товарів у 2012 р. та 2015 р. в млн дол. США.
Складено авторами за джерелами: [2, 4]

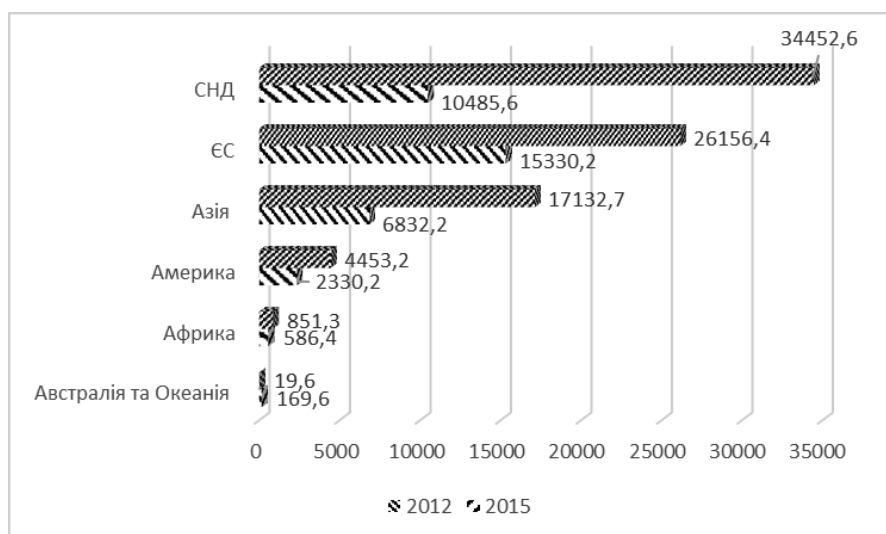

Рис. 2. Географічна структура українського імпорту товарів у 2012 р. та 2015 р. в млн дол. США.
Складено авторами за джерелами: [2, 4]

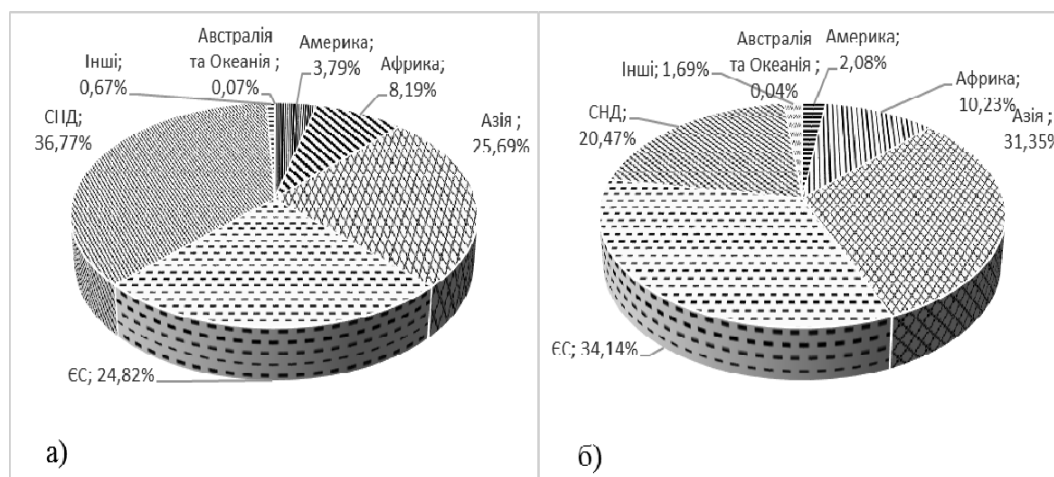

Рис. 3. Питова вага регіонів світу в українському експорті товарів у 2012 р. (а) та 2015 р. (б).
Складено авторами за джерелами: [2, 4].

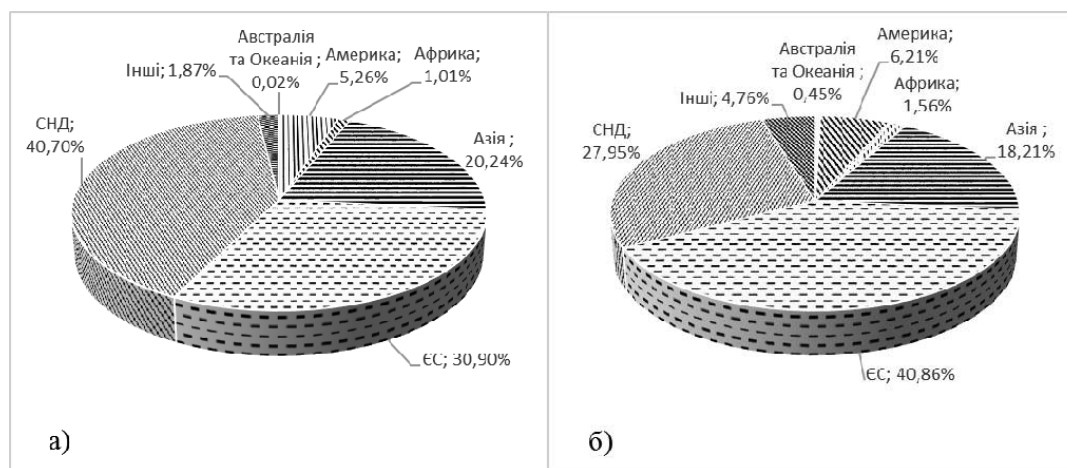

Рис. 4. Питова вага регіонів світу в українському імпорті товарів у 2012 р. (а) та 2015 р. (б).
Складено авторами за джерелами: [2, 4].

(1 494,9 млн дол. США). На другому місці – європейські країни, зокрема, найбільші імпортні потоки припадали на Німеччину (6 807,1 млн дол. США), Польщу (3 567,1 млн дол. США) та Італію (2 234,6 млн дол. США). Третє місце в імпорті товарів посідали країни Азії із загальним обсягом 17 132, 686 млн дол. США. Найбільші імпортні потоки з Азії припадали на Китай (7 899,7 млн дол. США), Туреччину (1951,8 млн дол. США) та Індію (1020,7 млн дол. США).

У 2015 р. географічна структура українського імпорту демонструє зміни. Країни СНД поступилися своїм лідерством країнам ЄС, а обсяги імпорту з них в грошовому еквіваленті зменшились на 69% та 42% (до 10 485,6 та 15 330,2 млн дол. США відповідно). Відносно країн, що переважають за обсягами імпорту, серед країн Європи такими залишилися Німеччина (3 975,6 млн дол. США), Польща (2 324,0 млн дол. США), на третє місце вийшла Угорщина (1 608,5 млн дол. США), а серед країн СНД – Російська Федерація (7 492,7 млн дол. США), Білорусь (2 449,1 млн дол. США), Казахстан (375,6 млн дол. США). Азіатські країни залишилися на третьому місці, проте їх частка також

зменшилась на 59%. Із країн Азії було імпортовано товарів на суму 6 832,2 млн дол. США. Найбільші обсяги імпорту надійшли з Китаю (3 771,0 млн дол. США), Туреччини (851,7 млн дол. США), Індії (443,7 млн дол. США) та Південної Кореї (256,4 млн дол. США).

Після аналізу змін обсягів українського експорту та імпорту за регіонами в грошовому виразі доцільно порівняти питому вагу розглянутих регіонів в зовнішній торгівлі України в 2012 та 2015 роках (рис. 3 та рис. 4).

На рис. 3 наочно проілюстровані частки експорту товарів України, що припадають на регіони світу. Як можна бачити, картина 2015 р. значно відрізняється від 2012 р., що пов'язано з впливом Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. В 2012 році (рис. 3а) доля країн СНД була найбільшою та складала 36,8% українського експорту, далі йшли країни Азії (25,7%), ЄС (24,8%), Африки (8,2%), Америки (3,8%), Австралія та країни Океанії (0,07%).

За три роки (рис. 3б) питова вага цих регіонів суттєво змінилася. Значно зменшилася частка країн СНД (до 20,5% експорту України), і вони перемі-

стилися на третє місце. Товарні потоки з цього напрямку були переорієнтовані на країни, частка яких в українському експорті збільшилася, а саме – країни ЄС (34,1%), Азії (31,4%), Африки (10,2%). Водночас в українському експорті зменшилася питома вага країн Америки (2,1%), Австралії та країн Океанії (0,04%).

Стосовно розподілу часток українського імпорту, то в 2012 р. (рис. 4а) найбільше товарів надходило, так само, з країн СНД (40,7%), на другому місці були країни ЄС (30,9%), на третьому – країни Азії (20,2%), далі країни Америки (5,3%), Африки (1,0%), Австралія та країни Океанії (0,02%). Станом на 2015 р. країни ЄС та СНД обмінялись позиціями, їхні частки в імпорті товарів України склали 40,9% та 28,0% відповідно. Країни Азії так і залишили за собою третє місце, але їхня частка зменшилася до 18,2%. Імпорт зріс з Американського континенту (до 6,2%), країн Африки (1,6%), Австралії та країн Океанії (0,45%).

Товарна структура зовнішньої торгівлі України так само зазнала змін у роки, що розглядаються. Структуру експорту в 2012 та 2015 роках наведе-

но на рис. 5. Перше, що привертає увагу, – обсяги експорту в 2015 році помітно зменшились або залишились майже на тому ж рівні майже за всіма позиціями порівняно з 2012 роком. Лідуючим товаром в українському експорті 2012 року були недорогі метали та вироби з них, в 2015 році вони так і залишились на першому місці, проте обсяги торгівлі в грошовому еквіваленті впали на 50% (до 9470,7 млн дол. США). Таке значне зменшення пов'язано зі змінами кон'юнктури на світовому ринку металів (зниженням цін) та втратою важливих ринків збуту, а саме ринків країн СНД.

Друге місце в експорті України посідають продукти рослинного походження, і можна відзначити також їх зменшення, хоча й не таке значне – на 13,5% (до 7971,5 млн дол. США). Експорт мінеральних продуктів у 2015 році впав суттєво – на 60% (до 3099,5 млн дол. США). Проте найбільших регресивних змін зазнали товари категорії «засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби», об'єм експорту яких зменшився майже на 89% (до 679,2 млн дол. США). Очевидно, що таке різке погіршення відобразилось на економіці країни в цілому.

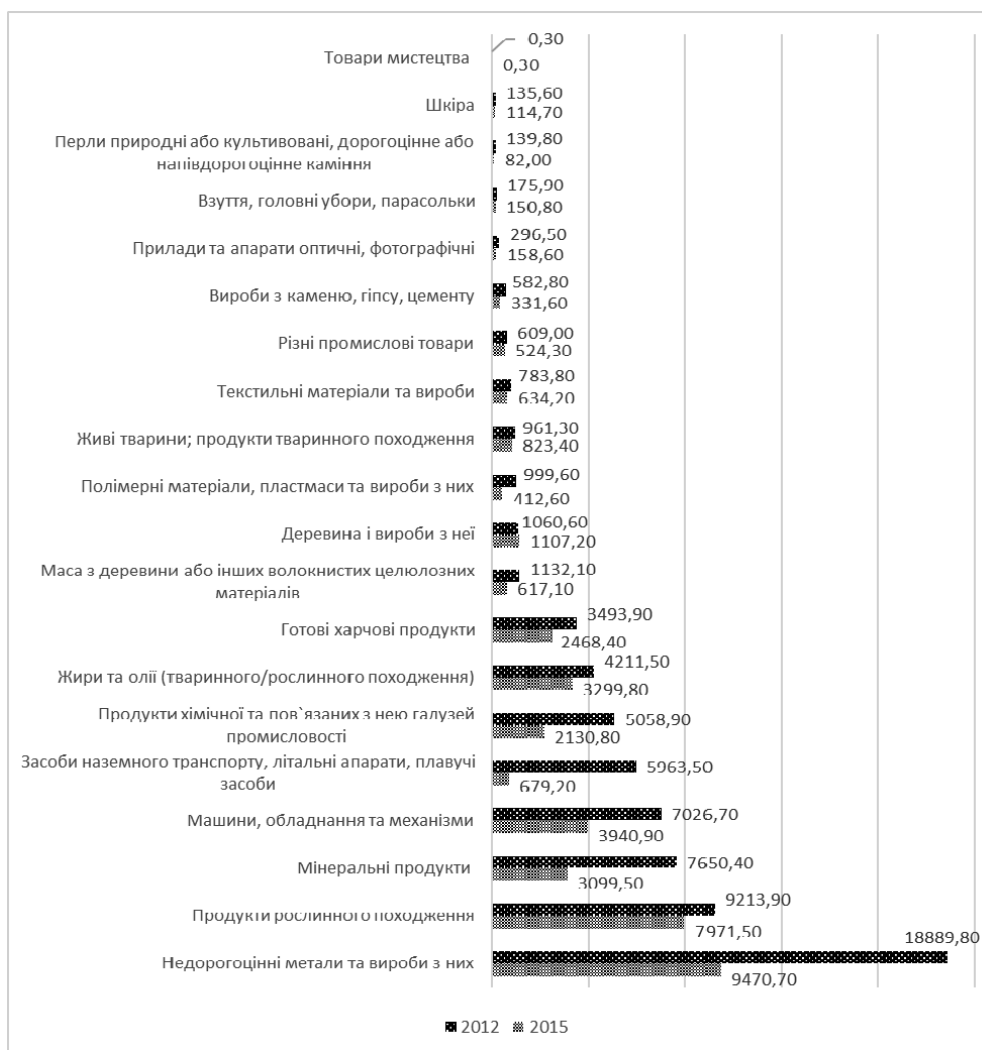

Рис. 5. Товарна структура експорту України в 2012 та 2015 рр. (млн дол. США). Складено авторами за джерелами: [6, 7]

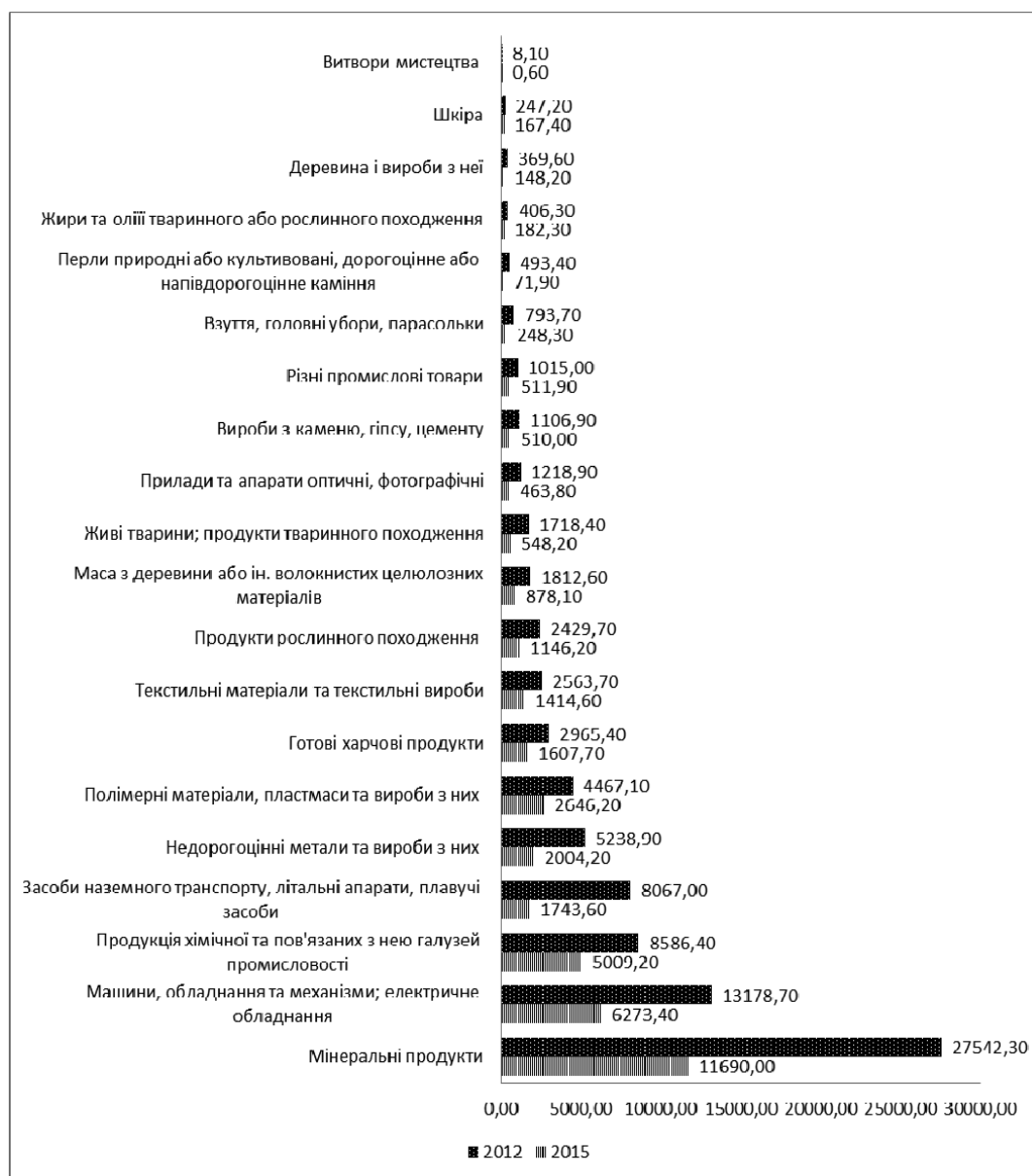

Рис. 6. Товарна структура імпорту України в 2012 та 2015 рр. (млн дол. США). Складено авторами за джерелами: [6, 7]

Якщо розглянути товарну структуру імпорту України в 2012 та 2015 роках (рис. 6), то вона демонструє спад в обсягах імпорту кожної з наведених категорій товарів.

Найбільшею саттею імпорту України як у 2012, так і в 2015 році є мінеральні продукти, хоча їх імпорт зменшився на 58% (до 11690 млн дол. США). На другому місці залишились машини, обладнання та механізми, імпорт яких знизився на 52,5% (до 6273,4 млн дол. США). Найбільш помітним зменшення було в імпорті засобів наземного транспорту, літальних апаратів та плавучих засобів, де спад у 2015 році сягнув 78% (до 1743,6 млн дол. США).

Таким чином, можна констатувати, що в період між 2012 та 2015 роками обсяги товарного експорту та імпорту України помітно знизилися. Це є результатом процесу трансформації зовнішньої торгівлі у зв'язку з підписанням Угоди про Асоціацію між

Україною та ЄС, а також впливу економічних та політичних проблем всередині країни.

Сальдо балансу торгівлі товарами України в 2012 році було негативне та складало -15848,3 млн дол. США. У 2015 році цей показник став позитивним та досяг 610,7 млн дол. США. Позитивне сальдо торговельного балансу взагалі вважається показником сприятливого розвитку зовнішньої торгівлі країни. Проте в даному випадку позитивне сальдо виникло внаслідок негативних тенденцій в економіці, зокрема значної девальвації національної валюти, і, як результат, темпи зниження імпорту перевищили темпи зниження експорту.

Висновки. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС змінила напрямки зовнішньої торгівлі України у порівнянні з тими, що існували до її підписання. Значно скоротився зовнішній товарообіг з країнами СНД, тоді як країни Європи отримали більшу

частку як в експорті України, так і в імпорті, однак грошові обсяги цих показників значно зменшилися внаслідок кризових явищ, що виникли в українській економіці. Зниження відбулося за всіма товарними позиціями, але в експорті найбільших втрат зазнало машинобудування, продукція якого в значній мірі була орієнтована на ринок США. Менше зниження продемонструвала продукція агропромислового комплексу, виробники якої змогли вийти на ринок ЄС, а також не втратити свої позиції на ринках країн Азії та Африки. У перспективі можливе нарощування поставок товарів до країни ЄС, якщо економічна ситуація в Україні стабілізується,

а в експорті з'явиться готова продукція з високою доданою вартістю, яка буде відповідати європейським стандартам. Однак є велика імовірність того, що через неможливість вкладення інвестицій у високотехнологічне виробництво та технічні бар'єри в торгівлі з країнами ЄС Україна отримає асиметричну торгівельну ситуацію з переважанням експорту дешевої сировини та імпорту дорогих готових виробів. При цьому українські виробники готової продукції спробують переорієнтуватися на менш вимогливі ринки країн Азії та Африки, що вже можна спостерігати в останніх змінах географічної структури експорту.

Література:

1. Булат В. Харьковское машиностроение : дорогу осилит идущий / В. Булат // Время. — 2016. — 29 лист. — С. 2.
2. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами за 2012 р. // Веб-сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/zd/ztt/ztt_u/ztt1212_u.htm
3. Дубровик-Рохова А. Україна сьогодні — це Перу 1979-го / А. Дубровик-Рохова // Веб-сайт газети «День». [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/ukrayina-sogodni-ce-peru-1979-go>
4. Експорт та імпорт товарів за країнами світу у 2015 р. // Веб-сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/zd/eit_zk/eit_zk_0115_u.htm
5. Райнерт Э. С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными / Э.С. Райнерт. — М. : Изд. дом Гос. ун-та — Высшей школы экономики, 2011. — 384 с.
6. Статистичний збірник : Зовнішня торгівля товарами та послугами у 2012 році / Держ. служба статистики України. [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2013/sb/06_13/zb_zt_12.zip
7. Статистичний збірник : Зовнішня торгівля товарами та послугами у 2015 році / Держ. служба статистики України. [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/06/zb_ztutp2015pdf.zip
8. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011